

साहित्यशास्त्रम् - II

BA Sanskrit

Course Category: Core

Semester of Offering: Even

Course Credit Structure: 4

Course Code- LL115

- **Lecture: 4**
- **Tutorial: 0**
- **Practical: 0**

Contact Hours per week: 4

Course Instructor : Dr. M. Sudarshan Chiplunkar

1. Introduction

काव्यलक्षणगुणदोषादिविमर्शने काव्यानामध्ययनेन सह साहित्यशास्त्रगतानां सिद्धान्तानाम् अध्ययनं नितान्तं प्राधान्यमावहति । यतो हि एतेषां सिद्धान्तानां काव्यशास्त्रीयसिद्धान्तानुरोधेन अध्ययनं काव्यानाम् आस्वादे, विमर्शने काव्यधर्मानुसारिणां काव्यानां सृष्टौ च उपकुरुते । क्रमेऽस्मिन् साहित्यशास्त्रे अलङ्कारसम्प्रदायः, रीतिसम्प्रदायः, ध्वनिसम्प्रदायः, रससम्प्रदायः, वक्रोक्तिसम्प्रदायः, औचित्यसम्प्रदायः इत्येते सम्प्रदायाः अतीव मुख्याः। एतैः सह विभिन्नैः आलङ्कारिकैः प्रतिपादितानि काव्यलक्षणानि, काव्यप्रयोजनम्, काव्यहेतुः, शब्दव्यापाराः इत्यादयोऽपि विषयाः नितान्तं प्राधान्यमावहन्ति । साहित्यशास्त्रम्-। इति पत्रे तावत् छात्रैः काव्यप्रयोजनम्, काव्यहेतुः, काव्यलक्षणम्, काव्यभेदाः, शब्दव्यापाराः, अलङ्काराः, ध्वनिप्रभेदाः इत्येते विषयाः पठिताः। साहित्यशास्त्रम्- II इत्यस्मिन् पत्रे मुख्यतया काव्यगुणाः, रीतयः, काव्यदोषाः, रसाः इत्येतेषां विषयाणां विस्तृतम् अध्ययनं भविष्यति ।

2. Course Objectives

अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनेन छात्राः –

- ⇒ काव्यगुणानां सामान्यं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति ।
- ⇒ काव्यदोषाणां तत्प्रभेदानाञ्च विस्तृतं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति ।
- ⇒ रसास्वादप्रक्रियां तत्रत्यानि विविधानि मतानि च सुष्ठु ज्ञास्यन्ति ।
- ⇒ काव्येषु नाट्येषु वा रसान् अभिज्ञातुं शक्यन्ति ।
- ⇒ विभिन्नेषु रसेषु विभिन्नानां भावानां निर्देशं कर्तुं शक्यन्ति ।
- ⇒ कस्यचित् काव्यस्य नाट्यस्य गुणदोषविमर्शने समर्थाः भविष्यन्ति ।

3. Pre-requisites

अयं पाठ्यक्रमः अनिवार्यः इत्यतः पूर्वाध्ययनं नापेक्ष्यते । संस्कृतभाषाऽवगमनसामर्थ्यं लेखनसामर्थ्यं च अपेक्ष्यते । केषाञ्चन काव्यानां पूर्वपरिचयः भवति चेत् महान् लाभः ।

4. Readings

- काव्यप्रकाशः – चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
- साहित्यदर्पणः - चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी
- नाट्यशास्त्रम् – चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी
- काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः – चौखम्बा अमरभारती प्रकाशन, वाराणसी
- काव्यमीमांसा - चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी
- ध्वन्यालोकः – चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी
- वक्रोक्तिजीवितम् – चौखम्बा प्रकाशन, वाराणसी
- Choudary, Satya Dev. Glimpses of Indian Poetics. New Delhi: Sahitya Akademi. 2002.
- Deshpande, Ganesh Tryambak. Indian Poetics (trans. Jayant Paranjpe) Bombay: Popular Prakashan. 2009.
- Ganesh.R. Alamkaarashastra. (trans. M.C.Prakash) Bengaluru: Bharatiya Vidya Bhavan. 2010.
- Raghavan.V. Some Concepts of the Alankara Sastra. Madras: Vasanta Press. 1941/2005.
- Raghavan.V.,The Number of Rasas, Adyar Library,1940
<https://archive.org/details/TheNumberOfRasas/page/n1>
- Sreekantaiyya,T.N. Indian Poetics. (trans. N.Balasubrahmanya) Bangalore: Sahitya Akademi. 2001.
- Bhānudatta, & Pollock, S. (2009). *Bouquet of Rasa and River of Rasa: by Bhānudatta, transl. by Sheldon Pollock.* New York University Press-JJC Foundation.

5. Module-wise topics

Module 1 - गुणरीतिविमर्शः 08

- Topics -
 - ◆ गुणस्वरूपम् अलङ्कारेभ्यः गुणानां पार्थक्यञ्च(मम्मटः वामनश्च) 01
 - ◆ प्राचीनानां मतानुसारं गुणाः(वामनः) 02
 - ◆ मम्मटमतानुसारं गुणाः प्राचीनमतखण्डनञ्च 02
 - ◆ काव्यपाकाः तद्धेदाश्च 01
 - ◆ रीतिस्वरूपं तद्धेदाश्च 01
 - ◆ आनन्दवर्धन-कुन्तकमतानुगुणं रीतिः 01
- Readings
 - ❖ काव्यप्रकाशः – सप्तमः परिच्छेदः
 - ❖ काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः - तृतीयाधिकरणम्
 - ❖ ध्वन्यालोकः – तृतीयः उद्योतः
 - ❖ वक्रोक्तिजीवितम्
 - ❖ काव्यमीमांसा – पञ्चमः अध्यायः

Module 2 – काव्यदोषविमर्शः 15

- Topics –
 - ◆ दोषस्वरूपं तद्भेदाश्च 01
 - ◆ शब्ददोषाः 04
 - ◆ अर्थदोषाः 05
 - ◆ रसदोषाः 04
 - ◆ निष्कर्षः 01
- Readings
 - ❖ काव्यप्रकाशः-सप्तमः उल्लासः
 - ❖ साहित्यदर्पणः-सप्तमः परिच्छेदः

Module 3 – नाट्यसङ्ग्रहः रससूत्रविमर्शश्च 12

- Topics –
 - ◆ रसाः, भावाः, अभिनयाः 01
 - ◆ धर्मीणौ, वृत्तयः, प्रवृत्तिः, सिद्धिः 01
 - ◆ रससूत्रम् 01
 - ◆ स्थायीभावाः 01
 - ◆ विभावाः अनुभावाश्च 02
 - ◆ व्यभिचारिभावाः सात्विकभावाश्च 03
 - ◆ नायकभेदाः 01
 - ◆ नायिकाभेदाः 02
- Readings
 - ❖ नाट्यशास्त्रम् – षष्ठः अध्यायः
 - ❖ काव्यप्रकाशः – चतुर्थः उल्लासः
 - ❖ साहित्यदर्पणः – तृतीयः परिच्छेदः

Module 4 – रससूत्रव्याख्याने चत्वारो वादाः 07

- Topics –
 - ◆ उत्पत्तिवादः 01
 - ◆ अनुमितिवादः 01
 - ◆ भुक्तिवादः 01
 - ◆ अभिव्यक्तिवादः 01
 - ◆ भावः 01
 - ◆ रसाभासः 01
 - ◆ भावाभासः, भावोदयः, भावसन्धिः, भावशान्तिः, भावशबलता 01
- Readings

- ❖ नाट्यशास्त्रम् – षष्ठः अध्यायः
- ❖ साहित्यदर्पणः – तृतीयः अध्यायः
- ❖ रसगङ्गाधरः – प्रथमाननम्

Module 5 – रसभेदाः**18**

- Topics –
 - ◆ शृङ्गारः 02
 - ◆ हास्यः 01
 - ◆ करुणः 01
 - ◆ रौद्रः 01
 - ◆ वीरः 01
 - ◆ भयानकः 01
 - ◆ बीभत्सः 01
 - ◆ अद्भुतः 01
 - ◆ शान्तः 01
 - ◆ रसविरोधः 01
 - ◆ रसानाम् अङ्गाभिभावः 01
 - ◆ रामायणे महाभारते च अङ्गिनः रसस्य समीक्षणम् 02
 - ◆ आधुनिकेषु काव्येषु नाट्येषु चलच्चित्रेषु च रससमीक्षणम् 04
- Readings
 - ❖ नाट्यशास्त्रम् – षष्ठः अध्यायः
 - ❖ साहित्यदर्पणः – तृतीयः परिच्छेदः
 - ❖ काव्यप्रकाशः- चतुर्थः उल्लासः

6. Pedagogy

अत्र तावद् तत्तत्सिद्धान्तानुगुणं तत्तदाचार्याणां ग्रन्थानामाधारेण पाठनं भविष्यति । यथावसरं छात्रैः सह संवादाः अपि आयोजयिष्यन्ते । पाठितं विषयमाश्रित्य कदाचित् छात्राणां प्रस्तुतिः अपि भविष्यति ।

7. Evaluation Pattern

अस्मिन् पत्रे मौल्यमापनम् इमान् अंशान् आधारीकरिष्यति -

- Class Participation and Presentation : 10%
- Assignments : 20%
- Mid-term Examination : 30 %
- End-Term Examination : 40 %

Total : 100 %